

ФЕНОМЕН УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито комплексна соціально-психолого-педагогічна природа феномену управління в умовах переходу до гуманістично-інноваційної парадигми освіти, розглянуто основні підходи до визначення його сутності.

Ключові слова: управління, парадигма управління, управлінська діяльність, підходи до управління.

Драч И.И.

ФЕНОМЕН УПРАВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ
ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье раскрыта комплексная социально-психолого-педагогическая природа феномена управления в условиях перехода к гуманистически-инновационной парадигме образования, рассмотрены основные подходы к определению его сущности.

Ключевые слова: управление, парадигма управления, управленческая деятельность, подходы к управлению.

Drach I.I.

PHENOMENON OF TRANSFORMATION IN EDUCATION

Abstract. In the article is developed the complex social and psychological-pedagogical nature of the phenomenon of management in the transition to the humanistic paradigm of education and innovation. the basic approaches to the definition of its essence are considered.

Keywords: management, management paradigm, managing activities, approaches to management.

Постановка проблеми. Шлях європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність реформаційних процесів в освітній галузі, спрямованих на досягнення найкращих освітніх стандартів. Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті [1] заклала підвалини нової парадигми освіти – орієнтацію на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентоспроможність в європейському та світовому просторах. У цьому стратегічному документі визначено і нову модель управління освітою, в якій жорсткий контроль та пряме втручання у навчальний процес поступаються місцем гнучкості, узгодженню механізмів управління та самоуправління. Така позиція вимагає від сучасної освіти серйозних реформаційних кроків щодо оновлення механізмів управлінської діяльності.

Як зазначає В.І. Луговий, «управління освітою – це цілеспрямована зміна її стану. Ефективне і результативне управління потребує знання природи об'єкта управління, наявності відповідної інформації для прийняття управлінських рішень, механізмів та ресурсів їх реалізації» [2, с.944].

Класична модель освіти, яка сформувалася в кінці XVII на початку XIX століть (Я.А. Каменський, І.Г. Песталоцці, А. Дистервег, Д. Дьюї) має бути удосконалена з врахуванням вимог, які висуваються сучасним суспільством. Актуальними напрямками пошуку нових педагогічних, філософських та управлінських ідей, які можуть слугувати підґрунтям сучасної теорії управління освітою, є розгляд освіти як процесу і результату взаємодії особистості з підсистемами культури, визначення пріоритетних цінностей, цілей і норм освітнього процесу, проектування та управління освітнім процесом [3].

З огляду на це актуальною проблемою педагогічної науки є розуміння сутності феномену управління в умовах трансформації освіти.

Аналіз останніх досліджень. Визначення поняття “управління” та розкриття його основних функцій знайшли відображення у роботах

вітчизняних та зарубіжних вчених М.Альберта, Б.М.Андрушківа, І. Ансоффа, В.Г.Афанасьєва, Л.М. Ващенко, Г.В. Єльнікової, Р. Дафта, П. Друкера, Л.М. Калініної, В.Г. Кременя, В.І. Кнорринга, В.І. Лугового, В.І. Маслова, М.Х.Мескона, Г. Минцберга, В.В. Олійника, Л.Е.Орбан-Лембрик, Г.Е.Слезінгера, Т.М. Сорочан, Ф.У.Тейлора, А.Файоля, Ф.Хедоурі, Ф. Хміля, Є.М. Хрикова.

Проте неоднозначність трактування цього феномену зумовлює актуальність його подальшого аналізу. Вважаємо, що даний феномен може і повинен бути досліджений засобами теоретико-педагогічного аналізу, тому що тільки в просторі сучасної наукової теорії може бути повноцінно розкрита його комплексна соціально-психолого-педагогічна природа.

Метою статті є аналіз сутності феномену управління в умовах трансформаційних процесів, які відбуваються в освіті.

Виклад основного матеріалу. Дослідження змісту поняття «управління» розпочнемо з використання тезаурусного підходу, що відкриває широту можливостей оперування поняттями суміжних наук, актуальними для досліджуваного концепту. Тезаурусний підхід у педагогіці заснований на виявленні та інтерпретації значень і відносин лексичних одиниць складних педагогічних понять в цілях отримання інтегрального комплексного знання про предмети, процеси та явища, що позначаються даними поняттями.

Тезаурус (гр. thesaurus – «запас») в одному зі своїх значень – це идеографічний словник, у якому демонструються семантичні відносини між лексичними одиницями, що входять в складні поняття. У свою чергу семантика (гр. semantikos – позначає) – смислова сторона лексичних одиниць мови.

Використовуючи тезаурусний підхід для вивчення складноорганізованих реалій буття, до яких, безумовно, відносяться і процеси управління педагогічними системами, потрібно мати на увазі, що

його опорним принципом є загальнонауковий принцип дедукції – сходження від часткового до загального, від вивчення окремих лексем у складі понять до встановлення зв'язків між ними та екстраполяції їх узагальнених смислів на сферу досліджуваних проблем.

Результати застосування даного підходу і даного принципу в розкритті категоріальної сутності поняття «управління» засвідчили, що це поняття відноситься до класу найменш вивчених мовних одиниць. Незважаючи на те, що поняття управління як особливої сфери діяльності зародилося ще в Стародавній Греції (його «прабатьком» був Сократ – 469-399 рр. до н. е.), у тлумачних словниках немає його розгорнутого пояснення.

У Словнику під редакцією С. Ю. Ожегова і Н. Ю. Шведовой поняття «управління» (управляти) співвідноситься із «направленням ходу, руху когочого-небудь, керівництвом діями когочого-небудь» [4, с. 683]. Близьким до цього розуміння є трактування цього поняття Великим тлумачним словником сучасної української мови, де «управління» (управляти) розглядається як спрямування діяльності когочого-, чого-небудь [5, с. 1300].

Таким чином, на рівні семантичного аналізу поняття «управління» зумовлює необхідність тлумачення значень лексичних одиниць, які його описують, а саме лексем «керувати», «направляти», «діяльність» і «дія».

При розгляді поняття «керувати» спостерігається феномен накладення смислів: «Керувати – 1) направляти чиясь діяльність, 2) управляти, завідувати» [4, с. 561]. У тлумаченні поняття «направляти» з'являється новий істотний відтінок: «Направляти – послати, відправити, дати призначення» [там само, с. 311]. Суть цього відтінку, виходячи з розуміння призначення як мети [там само, с. 305], полягає у спрямованості на досягнення цілі. Тому «управляти» означає керувати діяльністю, діями когочого-небудь для досягнення поставленої мети.

Поняття діяльності визначається Великим тлумачним словником сучасної української мови як «праця, дії людей в якій-небудь галузі» [5, с.

228]. За В.А. Семиченко, діяльність – це «процес реалізації активності людини, що спрямований на досягнення свідомо поставлених цілей. Самі цілі визначаються або її безпосередніми інтересами та потребами, або вимогами з боку суспільства, держави, конкретного підприємства» [6, с.3]. Будь-яка діяльність складається з дій. «Дія – довільний, навмисний акт, спрямований на досягнення усвідомленої мети; структурна одиниця діяльності. Кінцева мета діяльності досягається за допомогою ряду послідовно пов'язаних між собою дій, кожна з яких спрямована на досягнення певної мети» [7, с. 248-249].

Таким чином, дія з одного боку розглядається як інструмент управління рухом до мети. З іншого боку – дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета, визначається як вплив [5, с.160]. На основі проведеного семантичного аналізу логічно зробити висновок, що управління в його загальному розумінні – це сукупність пов'язаних між собою впливів на діяльність кого- чого-небудь для досягнення мети.

При аналізі сутності управління необхідно визначити дефініції «об'єкт» та «суб'єкт» діяльності. «Об'єкт (від лат. objicere — кидаю вперед, протиставляю), — з філософських позицій, — це: 1) в онтологічному сенсі — самостійний центр буттєвої активності і 2) в гносеологічному сенсі — те, на що спрямована активність суб'єкта» [8, с. 385]. «Суб'єкт (від лат. Sub i jicere — кидаю, кладу в основу), — також у філософії, — ... 3) джерело предметно-практичної та пізнавальної активності, спрямованої на об'єкт» [там само, с. 553].

З точки зору квантової фізики (А. Шредінгер та ін.) не можна не враховувати, що з об'єкт і суб'єкт діяльності ідентифікуються один з одним [8, с. 385-386]. У сучасній педагогіці ця позиція представлена використанням феномену «суб'єкт-суб'єктних відносин» як усезагальної, родової, висхідної категорії [2, с. 883-884].

Найширше визначення управління представлено у філософському словнику, в якому воно трактується як “елементарна функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності” [9, с. 704].

Один з класиків сучасного менеджменту А.Файоль [10] визначає управління як ієрархічно організовану діяльність, завдяки якій визначається оптимальний спосіб групування робіт, розподіл повноважень і відповідальності на різних рівнях організації. Доповнює це визначення характеристика управління як ефективного і продуктивного досягнення цілей організації шляхом планування, організації, лідерства (керівництва) та контролю над організаційними ресурсами (Р.Л.Дафт) [11]; як сукупності взаємозв’язаних, взаємодіючих елементів, скоординованих заходів, спрямованих на досягнення певної мети [12, с.26]; як регулювання стану будь-якої системи (матеріально-речової, соціальної) з метою отримання потрібного результату [13].

З іншої позиції управління характеризується як процес цілеспрямованого впливу керуючої системи або органу управління на керовану підсистему або об’єкт управління з метою забезпечення його ефективного функціонування та розвитку. Подібний зміст у поняття “управління” вкладають В.Г.Афанасьєв, Б.А. Гаєвський, Г.М.Добров, Г. В. Єльникова, В. Кнорринг, Т.М. Сорочан, Є.М. Хриков.

Так, Г. В. Єльникова вважає управління особливим видом людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, який забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей її розвитку та дії механізмів самоуправління.

Б.А. Гаєвський визначає управління як процес упорядкування системи, в якій існує мережа причинно-наслідкових залежностей, що здійснюється за

допомогою механізмів, які розташовані в самій системі і які забезпечують самоуправління. Це створює дві підсистеми: керуючу і керовану.

Розглядаючи управління як внутрішню притаманну властивість суспільства на будь-якій стадії його розвитку, В.Г.Афанасьєв трактує його як сукупність певних дій (операцій), які здійснюються людиною, суб'єктом управління щодо об'єкта з метою його перетворення та забезпечення руху до заданої мети. При цьому суб'єктом може бути не тільки одна людина, а й група чи організація.

За В. Кноррингом, управління – це безперервний і цілеспрямований процес впливу на керований об'єкт, а система управління визначається вченим як механізм забезпечення цього впливу.

Г.М.Добров зазначає, що процес управління містить: визначення цілей, шляхів їх досягнення, розподіл ресурсів, використання системи економічних, організаційних, правових, соціально-психологічних, технологічних засобів впливу на виробничі стосунки людей, колективів і організацій у процесі їх діяльності.

Т.М. Сорочан під управлінням розуміє вид діяльності, що забезпечує ефективно та продуктивно досягнення організацією цілей.

На думку Є.М. Хрикова, управління – це діяльність управлінської підсистеми, спрямованої на створення соціально-прогностичних, педагогічних, психологічних, кадрових, організаційно-правових, матеріально-фінансових, санітарно-гігієнічних, методичних умов, потрібних для здійснення освітнього процесу та досягнення мети.

Вважаємо за необхідне підкреслити особливу значущість в рамках нашого дослідження розуміння певною групою вчених феномену управління як процесу, який узгоджується з самоуправлінням об'єкту управління. Така позиція повністю поділяється і нами. Тракткування управління в зазначеному контексті знаходимо у праці В. Кременя, С. Пазиніча та О.Пономарьова «Філософія управління» [14]. Серед сучасних робіт вітчизняних вчених,

присвячених дослідженню сутності феномену управління, вважаємо зазначену роботу найбільш ґрунтовною.

На думку авторів, сутність управління будь-яким об'єктом полягає у обґрунтованому виборі та здійсненні таких впливів на нього, які узгоджені з механізмами його самоорганізації і спрямовані на підтримання певної цілісності і структурної визначеності цього об'єкта та бажаного характеру його функціонування і розвитку з метою успішного досягнення обраних цілей [14, с.96]. Отже, трактуючи управління в класичному розумінні як впливу суб'єкта управління на об'єкт управління задля досягнення визначеної мети, принциповим моментом, на який звертають увагу вчені, є взаємозв'язок та узгодження процесів управління та самоорганізації.

Вчені зазначають, що розгляд великим загалом фахівців поняття “управління” в широкому розумінні як однієї з фундаментальних властивостей об'єктивної реальності, є хибним методологічним уявленням. Вчені зазначають, що необхідне певне подолання антропоцентричного підходу до розуміння сутності феномену управління. Природа, і взагалі вся об'єктивна реальність, існували до появи людини і без людини. Як об'єктивні закономірності функціонування і розвитку природних систем існували й існують незалежно від їх пізнання людиною, так і управління, якщо воно дійсно має місце в цих системах, може здійснюватись як один з проявів цих закономірностей. Насправді ж та її властивість, яку окремі філософи схильні вважати управлінням, виступає лише проявом феномену самоорганізації, яка дійсно має розглядатися як фундаментальна властивість об'єктивної реальності [там само, с.107].

Важливим атрибутом управлінської діяльності є її свідомий, цілеспрямований та інтегруючий характер. Так, автор концепції управління за цілями П.Ф.Друкер, відзначаючи інтегруючий характер управлінської діяльності, зазначає, що вона перетворює неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану виробничу групу.

У роботі «Задачі менеджменту в ХХІ столітті», присвяченій задачам соціального управління, автор висловлює переконання, що “різними групами працівників потрібно управляти по різному; однією і тою ж групою працівників слід управляти по різному в різних ситуаціях”. Особливо важливим є висновок вченого про те, що “все частіше “тими, хто служить” слід управляти як “партнерами”, а партнерство вже виключає управління, оскільки передбачає рівність учасників. Отже, менеджмент все більше стає схожим на “маркетингову діяльність”. А у маркетингу ніхто не починає з питання “Чого ми хочемо?” Все починається з питань “Чого хоче інша сторона? Які її цінності? У чому полягають її цілі? Яких результатів вона хоче досягти?” [15].

Заслуговує на увагу позиція Г. Мінцберга щодо сутності управлінської діяльності, досліджуючи яку вчений розкриває потрібну природу управління – як діяльність (ремесло), науку та мистецтво: «Мистецтво заохочує творчість, «прозоріння» й «бачення». Наука забезпечує порядок за допомогою системного аналізу і оцінок. Ремесло ж має зв'язки, засновані на реальному досвіді» [16, с.101]. В основі кожного «природного прояву» управління лежать різні методи пізнання: «Мистецтво схильно бути індуктивним, переходячи від окремих подій до загальної картини. Наука – дедуктивна, рухаючись від загальних концепцій до часткових випадків. Ремесло ж ітеративне й може переходити як від загального до часкового і навпаки. Для ефективного управління потрібні всі три складові» [16, с.101-102].

На важливості соціально-психологічних аспектів управлінської діяльності акцентується увага вченими Л.М. Карамушкою, Е.Орбан-Лембрик, К.К.Грищенко.

Аналізуючи об'єктивні та суб'єктивні фактори, які впливають на прийняття управлінських рішень, Л.М. Карамушка наголошує на важливості, зокрема, саме суб'єктивних факторів, які пов'язані з індивідуально-психологічними характеристиками самого керівника, особливостями його

взаємодії з педагогічним колективом. Процес прийняття управлінських рішень, на думку вченої, є великою мірою «психологічним», особливо «соціально-психологічним».

Е.Орбан-Лембрик зазначає, що управління передбачає керівництво людьми і взаємостосунками між ними в системі ділового спілкування та взаємодії, координацію і організацію їх діяльності, ефективне використання всіх наявних засобів, спрямованих на виконання накреслених цілей і запланованих завдань раціональним, гуманним, економічним і правовим шляхом.

Сутність управління розглядається К.К.Грищенко та М.І. Михальченко як “вид діяльності, який характеризується взаєминами людей, що складаються в процесі вироблення, прийняття і реалізації управлінських рішень”.

Висновки. Отже, здійснений аналіз науково-теоретичного підґрунтя дослідження сутності феномену управління дозволяє нам зробити висновок щодо наявності наступних основних підходів до його визначення:

діяльнісного, з позицій якого управління трактується як: діяльність (П.Ф.Друкер, В. С. Лазарев, М.М.Поташник, Т.М. Сорочан, А.Файоль); вплив однієї системи на іншу, однієї людини на іншу або групу (В.Г. Афанасьєв, Г.М. Добров, Г.В. Єльнікова, В.І. Кнорринг);

системного, який характеризує управління як процес переведення системи з одного стану в якісно новий і передбачає наявність у ньому сукупності взаємозв'язаних, взаємодіючих елементів, скоординованих заходів, спрямованих на досягнення певної мети (Б.А. Гаєвський, Ю.О.Конаржевський, В.І. Маслов, Р.Х. Шакуров);

соціально-психологічного, який розкриває сутність управління в першу чергу як взаємодію суб'єктів, під якою розуміється процес їх взаємопов'язаної та взаємозумовленої зміни (Л.Е.Орбан-Лембрик, К.К.Грищенко, Т.І.Шамова, П.І. Третьяков).

Зазначимо, що досить часто в одному визначенні поняття “управління” поєднуються декілька підходів, що свідчить про його багатомірність та багатоаспектність.

Узагальнення розуміння сутності поняття «управління» у сучасних наукових джерелах дозволяє таке визначення: управління – це вид діяльності, що забезпечується сукупністю цілеспрямованих впливів суб’єкта управління на керовану систему, які узгоджені з механізмами її самоорганізації і спрямовані на підтримання функціонування системи та забезпечення її розвитку.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо виокремлення особливостей управління підготовкою майбутніх фахівців у вищій школі на засадах компетентнісного підходу з огляду на те, що саме цей підхід розглядається сучасною педагогічною наукою як ключовий методологічний орієнтир підвищення її якості [17].

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – №26.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Яковлев Е. В. Внутривузовское управление качеством образования: моногр. / Е. В. Яковлев. – Челябинск, Издательство ЧГПУ, 2002. – 390 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
6. Семиченко В. А. Психология деятельности / В.А.Семиченко. – К.: Издатель Эшке А.Н., 2002. – 248 с.
7. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. В. В. Давыдов. – Т. 1. – М. : БРЭ, 1993. – 608 с.

8. Словарь философских терминов / науч. ред. проф. В. Г. Кузнецов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 731 с.
9. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. – М.: Республика, 1992. – 349 с.
11. Дафт Р. Л. Менеджмент / Ричард Л. Дафт ; В. Вольский (пер. с англ.). – СПб.; М.; Х.; Минск : Питер, 2002. – 839 с.
12. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: дис.... доктора пед наук: 13.00.06 / Людмила Миколаївна Калініна – Київ, 2008. – 471 с.
13. Кови С. Р. Лидерство, основанное на принципах / С.Р. Кови. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 302 с.
14. Кремень В. Г. Філософія управління: Підруч. для студ вищ. навч. закл. / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – К.: Знання України, 2007. – 360 с.
15. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: пер. с англ.: учебн. пособ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 272 с.
16. Минцберг Г. Требуются управленцы, а не выпускники МВА. Жесткий взгляд на мягкую практику управления и систему подготовки менеджеров / Г. Минцберг. – М.: Олимп-Бизнес, 2008. – 544 с.
17. Драч І. І. Компетентнісний підхід як ключовий методологічний інструмент модернізації підготовки майбутніх викладачів вищої школи